

Dr hab. Tomasz Barankiewicz, prof. KUL
Katedra Teorii i Filozofii Prawa
Wydział Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji
Katolicki Uniwersytet Lubelski
Jana Pawła II

Lublin 10.06.2022 r.

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Angeliki Koman – Bednarczyk: *Klauzule z art. 5 kodeksu cywilnego i art. 8 kodeksu pracy w sądowym stosowaniu prawa – studium teoretycznoprawne, Lublin 2022 r.*

1. Wybór i uzasadnienie tematu rozprawy

Wybór tematu rozprawy, ze względu na znaczenie (doniosłość) i aktualności uznać należy za trafny. Wybrana problematyka stanowi ważne teoretyczne i praktyczne zagadnienie badawcze. W pierwszym przypadku chodzi o zdobycie wiedzy ogólnie ważnej dla różnych rodzajowo gałęzi prawa, zaś w drugim na myśli mieć należy sądowe stosowanie prawa, w ramach którego te same klauzule generalne, nabierają innego znaczenia normatywnego. Biorąc natomiast pod uwagę aktualności badań podkreślić należy, iż zasadniczo zagadnienie klauzul generalnych ma już obszerną literaturę. Niemniej w rozprawie wiedza tego rodzaju poddana zostaje własnemu uporządkowaniu oraz próbie uniwersalizacji, ze względu na szczegółowe analizy porównawcze w zakresie klauzul z art. 5 k.c. i art. 8 k.p. Można zatem powiedzieć, iż analizy szczegółowe zostały metodologicznie poprawnie umieszczone w szerszym kontekście badawczym na temat klauzul generalnych. Ponadto problem badawczy został odniesiony do wymogu § 4 rozporządzenia Prezesa Rady Ministrów z dnia 20 czerwca 2002 r. w sprawie „Zasad techniki prawodawczej” (t.j. Dz. U. z 2016 r. poz. 283), tj. dyrektywy zakazu powtórzeń przepisów zamieszczanych w innych ustawach i związane z tym ryzyko interpretacyjne nadania (przeniesienia) innego znaczenia normatywnego.

Opracowanie charakteryzuje się wymaganą oryginalnością, ze względu na stawiany problem badawczy, jak również własne uporządkowanie wiedzy teoretycznej i praktycznej przedmiotowo różnych obszarów prawa. Autorka dokonała wyjątkowo obszernych i gruntownych badań aktowych w zakresie analizy i wykorzystania orzecznictwa Sądu Najwyższego i sądów powszechnych.

Wszystkie przywołane przesłanki wskazują na wysoką ocenę przedstawionej do recenzji dysertacji doktorskiej.

2. Problem badawczy, teza, cel i metody rozprawy

Założenia metodologiczne rozprawy zostały w sposób uporządkowany i klarowny przedstawione we wprowadzeniu podzielonym na cztery części: 1) teza rozprawy i przedmiot badań, 2) cele badawcze, 3) układ rozprawy, 4) metodyka badań.

Główny problem badawczy rozprawy koncentruje się wokół zagadnienia klauzul generalnych z art. 5 k.c. i art. 8 k.p., jako międzygałęziowym i złożonym problemie teoretycznym i praktycznym. Istota problemu badawczego sprowadza się do analizy porównawczej dwu przywołanych wyżej klauzul generalnych i poszukiwaniu odpowiedzi na pytanie, w jaki sposób obie klauzule są rozumiane w procesie sądowego stosowania prawa. Wykonane badania pozwalają postawić i argumentować na rzecz tezy, iż „klauzule generalne zasad współzycia społecznego i społeczno-gospodarczego przeznaczenia prawa z art. 5 k.c. i art. 8 k.p. są konstrukcją międzygałęziową, ale w praktyce sądowego stosowania prawa nadane im zostaje autonomiczne, właściwe dla danej gałęzi prawa znaczenie normatywne” (s. 5). Teza tego rodzaju wspierana jest obszernymi badaniami teoretycznymi i analizą orzecznictwa.

Problem badawczy postawiony w postaci w/w tezy pozwolił na realizację szeregu celi szczegółowych rozprawy, jak: ustalenie relacji pomiędzy prawem cywilnym i prawem pracy i wpływ tej relacji na przedmiotowe artykuły k.c. i k.p.; analiza dorobku teorii prawa oraz dyscyplin dogmatycznoprawnych z zakresie klauzul generalnych; analiza zasad techniki prawodawczej; ustalenie znaczenia kryterium zasad współzycia społecznego i społeczno-gospodarczego przeznaczenia prawa w prawie cywilnym i prawie pracy; analiza orzecznictwa; a także problemu, w jaki sposób w procesie sądowego stosowania prawa następuje wzajemne odniesienie elementu subiektywnego (sytuacyjnego) i obiektywnego treści zasad współzycia społecznego i społeczno-gospodarczego przeznaczenia prawa.

Jeśli chodzi o metody stosowane w rozprawie Autorka wskazuje przede wszystkim na różnego typu zabiegi analizy: językowej, konstrukcyjnej, krytycznej i

porównawczej. Natomiast z metod typowych dla nauk prawnych, wskazuje się na metodę formalno-dogmatyczną, której celem jest ustalenie treści aktualnie obowiązującego prawa oraz metodę komparatystyczną. Ponadto wykorzystuje się metodę historyczno-prawną. Przy czym podkreślić należy, iż podstawową rolę w całości badań odgrywa metoda komparatystyczna. Stosowanie przywołanej metody polega przede wszystkim na zestawieniu i porównaniu sposobu rozumienia klauzul generalnych z art. 5 k.c. i art. 8 k.p. w obszarze obu gałęzi prawa w okresie przed i po tzw. transformacji ustrojowej w Polsce.

Podsumowując, podkreślić należy, iż przedstawione we wprowadzeniu w sposób uporządkowany założenia metodologiczne rozprawy świadczą o wysokiej świadomości metodologicznej Autorki. Zarówno projekt badawczy, jak i realizacja zasługują na wysoką ocenę końcową.

3. Ocena strony formalnej rozprawy

Jeśli chodzi o elementy formalne rozprawy, to na początku podkreślić należy, iż wyniki badań przedstawione zostały w następującym układzie części: 1) wprowadzenie, 2) siedem rozdziałów rozprawy, 3) bibliografia z podziałem na literaturę przedmiotu, akty normatywne i orzecznictwo TK, SN, NSA i sądów powszechnych. Osobno zamieszczona została również netografia.

Struktura przedstawionej do recenzji rozprawy doktorskiej spełnia warunki zastosowania poprawnego podziału logicznego, zaś układ korpusu rozprawy został właściwie uzasadniony. Treść rozprawy stanowi opracowanie wyczerpujące zakres przedmiotowy wskazany w tytule pracy. Układ rozdziałów jest następujący: 1) rozdział pierwszy przedstawia wyniki ustaleń terminologiczno-pojęciowych; 2) rozdział drugi to analiza pojęciowa i systemowa konstrukcji normatywnej klauzuli generalnej; 3) rozdział trzeci omawia kwestie tzw. polityki i techniki tworzenia klauzul generalnych w prawie cywilnym i prawie pracy; 4) w rozdziale czwartym odnajdujemy rozważania wokół problemu subiektywizacji i obiektywizacji zasad współżycia społecznego i społeczno-gospodarczego przeznaczenia prawa w wymiarze teoretycznym; 5) rozdział piąty to analiza praktyki stosowania klauzul generalnych z art. 5. k.c.; 6) odpowiednio rozdział szósty to analiza praktyki stosowania klauzul generalnych z art. 8. k.p. i 7) rozdział siódmy stanowi

podsumowanie wyników badań w postaci zebrania ogólnych wniosków prawno-porównawczych, co tłumaczy zarazem słuszną w takim przypadku rezygnację Autorki z osobnego szerokiego zakończenia rozprawy.

Wskazana literatura przedmiotu, a szczególnie orzecznictwo jest bardzo obszerne, rzetelnie przeprowadzone i dobrze wykorzystane. Przypisy sporządzone zostały poprawnie, zarówno w znaczeniu dokumentującym badania, jak i wskazującym poprzez przypis „zob. jeszcze na ten temat” na dalszą rozszerzającą literaturę przedmiotu, co ujawnia szeroki warsztat badawczy Autorki. Styl i język rozprawy jest komunikatywny, jasny, precyzyjny, co spełnia zakładane wymogi tekstu naukowego. Przeprowadzone analizy językowe, systemowe, prawno-porównawcze oraz dogmatyczno-prawne i historyczno-prawne przedstawione zostały w sposób metodologicznie poprawny i obiektywny. Podsumowując, podkreślić należy, iż ze względu na wymagania formalne tekstu naukowego rozprawa również spełnia warunki wysokiej oceny pozytywnej.

4. Ocena zawartości merytorycznej rozprawy doktorskiej

W rozdziale pierwszym dokonuje się analizy terminologiczno-pojęciowej i systemowej, porządkując oraz wprowadzając w ten sposób terminologię używaną w dalszych częściach rozprawy. Analiza tego rodzaju prowadzona jest głównie na gruncie problemów wynikających z klasycznego podziału na prawo publiczne i prywatne w systemie prawa, co w zasadniczy sposób rzutuje na rozważany problem badawczy rozprawy. W gałęzi prawa pracy, ze względu na jej kompleksowość, przenikają się elementy prawa cywilnego i publicznego. W tym kontekście Autorka zestawia i szczegółowo analizuje różne kryteria tego, co stanowi prawo prywatne i prawo publiczne oraz poszukuje odpowiedzi na pytanie, czy dychotomiczny podział w zakresie prawa pracy jest możliwy i czy prowadzi do trafnej identyfikacji natury tego rodzaju prawa w systemie prawa. Autorka podkreśla, iż system prawa po przemianach ustrojowych przeszedł od systemu prawa socjalistycznego do systemu prawa kapitalistycznego, zaś obecnie ulega zjawisku hybrydyzacji.

Zdaniem Autorki, biorąc pod uwagę liczne kontrowersje w zakresie podziału na prawo publiczne i prawo prywatne w systemie prawa rozróżnienie to jest nadal

aktualne, zaś koncepcja tego rodzaju podziału jest nadal potrzebna. Przy czym podziału tego nie można absolutyzować, ze względu na wykształcenie się hybrydowych instytucji prawnych i obszaru publiczno-prywatnego. Cały rozdział pierwszy stanowi interesującą i precyzyjną analizę podstawowych kategorii myślenia o prawie cywilnymi i prawie pracy, jako pewnych gałęziach prawa w ramach, których występują analizowane klauzule generalne. Przy czym ostatecznie Autorka kwalifikuje, zalicza prawo pracy do gałęzi hybrydowej, w której przenikają się elementy prawa publicznego i prawa prywatnego. Należy podkreślić, co ważne dla oceny rozprawy, iż w recenzowanym tekście można wyraźnie odróżnić poglądy powoływanych autorytetów naukowych oraz opinię i stanowisko własne Autorki.

Rozdział drugi poświęcony został w całości kategorii klauzuli generalnej, jako konstrukcji normatywnej o charakterze uniwersalnym (międzygałęziowym). Wieloaspektowe analizy tego rozdziału odnoszą się do kwestii konstruowania klauzul generalnych w przepisach prawnych oraz ich roli w stosowaniu prawa. Autorka dokonuje uporządkowania dotychczasowej obszernej wiedzy na temat klauzul generalnych w celu wypracowania spójnej siatki pojęciowej dla dalszych badań własnych. W kulturze prawa stanowionego ważne jest, aby zwrócić uwagę na fakt, iż obok tzw. zamkniętego systemu źródeł prawa, istnieją również inne systemy norm społecznych, które mają wpływ na ustalenie treści obowiązującej normy prawnej. Klauzula generalna stanowi konstrukcję normatywną, która odsyła do tego rodzaju systemów normatywnych, innych niż prawo.

Z kolei rozdział trzeci przedstawia zagadnienie istotne dla postawionego problemu badawczego rozprawy, tj. tworzenie prawa, ze względu na zasady techniki legislacyjnej, określające standardy redagowania aktów normatywnych. Jak podkreśla Autorka jednym z głównych powodów podjęcia badań nad stosowaniem klauzul generalnych z art. 5 k.c. i art. 8 k.p. stała się konstrukcja § 4 Zasad Techniki Prawodawczej, tj. dyrektywa generalnego zakazu powtórzeń przepisów, które znajdują się w innych ustawach (s. 109). Natomiast w badanym w rozprawie przypadku ustawodawca zdecydował się zastosować przepis art. 8 k.p. stanowiącego powtórzenie art. 5 k.c. Rozdział kończą rozważania na temat sporu o kryterium zasad współzycia społecznego i społeczno-gospodarczego przeznaczenia prawa, z uwagi na fakt, iż klauzula zasad współzycia społecznego,

jako konstrukcja recypowana z prawa radzieckiego, zastąpiła w prawodawstwie europejskim klauzule słuszności, dobrej wiary, dobrych obyczajów, uczciwości w obrocie, obowiązujące w polskim systemie prawa na mocy Kodeksu zobowiązań (1933 r.). Autorka uwypukla, iż analizowane klauzule generalne nie stanowią reliktu okresu ustroju socjalistycznego, lecz są obecne interpretowane z uwzględnieniem nowego kontekstu ustrojowego i aksjologicznego.

Rozdział czwarty koncentruje się głównie na problemie obiektywizacji i subiektywizacji treści zasad współżycia społecznego oraz społeczno-gospodarczego przeznaczenia prawa. Zasadnicze znaczenie z punktu widzenia problemu badawczego ma tu ustalenie treści zasad współżycia społecznego i społeczno-gospodarczego przeznaczenia prawa w ujęciu dyscyplinarnym. Sąd wydając decyzję, której podstawą jest klauzula generalna, powinien ustalić, z jakim kryterium *ad casum* zasady współżycia społecznego i społeczno-gospodarczego przeznaczenia prawa zachodzi sprzeczność

Autorka argumentuje na rzecz poglądu, iż w procesie stosowania prawa na sądzie spoczywa obowiązek konkretyzacji (indywidualizacji) treści zasady współżycia społecznego, odrzucając pogląd skrajnie normatywny o możliwości podania zamkniętego katalogu zasad współżycia społecznego. Autorka uzasadnia także stanowisko pośrednie w sprawie możliwego, obiektywnego, czy subiektywnego, ustalenia treści analizowanych klauzul generalnych w sądowym ich stosowaniu. To, co obiektywne odnosi się do brania pod uwagę wszystkich okoliczności przedmiotowych (łac. *obiectum*, przedmiot), zaś to co subiektywne (*subiectum*, podmiot) odnosi się to sytuacji danego przypadku, jednak bez dowolności oceny ze strony podmiotu.

Rozdział piąty i szósty prezentuje obszerne, wnikliwe i rzetelnie wykonane badanie orzecznictwa Sądu Najwyższego i sądów powszechnych. Synteza ta ukazuje, w jaki sposób klauzule generalne z art. 5 k.c. i art. 8 k.p. są stosowane, „ciszą się uniwersalną przydatnością” (s. 162) w procesie sądowym. Autorka bierze pod uwagę zmiany ustrojowe, analizując okres przed, tj. państwa socjalistycznego i po 1989 r. związany z odbudową systemu rynkowego. Autorka pyta również o sposób obiektywizacji treści zasad współżycia społecznego i społeczno-gospodarczego przeznaczenia prawa.

Wszystkie przywołane rozdział prowadzą do wstępnych konkluzji, niemniej ich wyraźną i systematyczną postać odnajdujemy w osobnym rozdziale siódmym, pełniącym zarazem rolę zakończenia rozprawy. W rozdziale tym odnajdujemy w odpowiednim układzie własne wnioski ogólne (7.1), następnie wnioski w sprawie stosowania przedmiotowych klauzul w procesie sądowym (7.2), wyniki w sprawie kryterium zasad współżycia społecznego i społeczno-gospodarczego przeznaczenia prawa (7.3); związek przywołanych zasad z określoną aksjologią prawa, tj. przez i po transformacji ustrojowej (7.4) oraz wyniki badań ustalone w związku z analizą orzecznictwa (7.5).

Przeprowadzone badania potwierdzają tezę główną rozprawy, iż przedmiotowe klauzule generalne, mimo tożsamego kształtu syntaktycznego i ogólnego znaczenia (semantyki) mają charakter gałęziowy i normatywnie autonomiczny. Klauzule te są postrzegane odmiennie, ze względu na inne okoliczności współżycia społecznego i inne okoliczności społeczno-gospodarczego przeznaczenia prawa. Ponadto w ramach wniosków ogólnych Autorka formułuje wniosek, iż obecnie praktyka stosowania klauzul generalnych „staje się praktyką coraz odważniejszą” (s. 271).

W przypadku polityki prawa prawodawca świadomie korzysta z klauzul generalnych w procesie stanowienia prawa, kreując w ten sposób luz decyzyjny w celu uelastycznienia stosowania prawa. Sąd zostaje w ten sposób upoważniony do trafnego zastosowania prawa w konkretnym przypadku. Oznacza to również odmowę udzielenia ochrony prawu podmiotowemu w sytuacji nadużycia tego prawa w konkretnych sytuacjach, niesłusznych i niemoralnych, sprzecznych z celami lub funkcją tego prawa. Wykonana analiza dorobku doktryny i orzecznictwa pozwala stwierdzić, że korzystaniu z klauzul generalnych w procesie sądowego stosowania prawa decyduje w konkretnej sprawie sąd, tj. powinien każdorazowo (*ad casum*) podjąć próbę ustalenia treści klauzuli generalnej. Sąd nie może jedynie powołać się na ogólne znaczenie klauzuli generalnej.

Analizy materiału badawczego ujawniają także, iż przedmiotowe klauzule generalne „integrują nauki prawne”, odsyłają bowiem do ogólnie ważnych, społecznych wartości. Niemniej ustalenia ich zakresu znaczeniowego zależy zawsze od gałęzi prawa i konkretnego przypadku. Natomiast *via negativa* Autora wskazuje również na fakt, niepożądaną praktykę stosowania klauzul generalnych,

jako pewnych „ozdobników”, co nie powinno mieć miejsca w sądowym stosowaniu prawa. W uwagach końcowych podkreśla się także fakt, iż dawniejsza, to jest socjalistyczna geneza badanych klauzul, po przemianach ustrojowych, uzyskała nową podstawę aksjologiczną. Zmiana fundamentalnych założeń systemu prawa nadała tego rodzaju określeniom nowy kontekst znaczeniowy, zachowując zarazem literalne brzmienie. Przedstawione wnioski końcowe mają charakter własny (autorski), stanowią odpowiedź na postawiony problem badawczy, zostały sformułowane w sposób jasny i zwięzły, taki jak oczekuje się tego w zakończeniu.

5. Wnioski końcowe

Wobec przedstawionej oceny recenzyjnej stwierdzam, że rozprawa w całości spełnia warunki opracowania naukowego stawiane pracy doktorskiej, stanowiąc oryginalne rozwiązanie problemu naukowego. Wnoszę zatem o dopuszczenie Pani mgr Angeliki Koman-Bednarczyk do dalszych etapów przewodu doktorskiego. Ponadto z tych samych powodów oraz stopnia obszerność, rzetelność i dogłębność badań oraz wniosków dla praktyki stosowania prawa uznać należy, iż rozprawa ta zasługuje na wyróżnienie.

Tomasz Barankiewicz